

Dana Hučková

AZ ALKOTÓI HANG KERESÉSE

AZ AKTUÁLIS SZLOVÁK PRÓZA JELLEMZŐI

A többszólamú kortárs szlovák próza határozott egyéni poétikával rendelkező szerzők által formált. Ezen egyedülállóság és egyediség ellenére a szerzők irodalmi műveiben több közös témát is találni, melyek később relevánssá, jellegzetessé válnak, mint például az emlékezet, az ideológia, a szereplők helyzete, a szülőföld és a világ kapcsolata.

Az emlékezet

Az emlékezet, autobiográfia és autenticitás nem számít új témakörnek a szlovákiai irodalmi kontextusban. Elég, ha felidézzük Rudolf Sloboda, Vincent Šikula vagy Ivan Kadlečík írásait. Nyolc évvel ezelőtt, 2005-ben azonban több műben szinte egyszerre tűntek fel, és azóta újra és újra megjelennek. Teljesen véletlenszerűen, éppen abban az időszakban három műben is: Pavel Vilikovský *Čarovný papagáj a iné gyče* (A csodapapagáj és más giccsek) kötetének két elbeszélésében, Jaroslava Blažková *Happyendy* (Happyendek) levélregényében és Etela Farkašová *Stalo sa* (Megtörtént) kötetében. Mindegyik mű alapjául az autobiográfiailag alátámasztott veszteség (közeli hozzátartozók haldoklása és halála) szolgált, melyet elemi egzisztenciális szituációként, külső fordulatként határoztak meg. Az írások közös elemévé az emlékek elrendezése vált: az írást annak kell formálni, amire emlékezni és amire emlékezni kell. A történetek mindhárom esetben egymásra épülnek, az idő- és térsíkok egymásba érnek, az alapos leírások helyett a dekompozíció jellemző, a kontinuitást felváltják az ismétlések, képek, jelenetek, röpké pillanatok. Az emlékezet témáját feldolgozó prózák az idő kategóriájának kérdését helyezik előtérbe, miközben a jelen–múlt tengelyen való folyamatos pozícióváltások az írások szerkezetében is meg-

jelennek: saját feljegyzések váltakoznak mások szövegeivel, mások műveivel és azok világának felelevenítésével.

Épp a linearitás ilyenemű megbontása a kortárs szlovák próza következő jellemzője. A töredékek és az emlékezet fontossága szintén mérvadó Alta Vášová *Ostrovny nepamäti*, 2008 (Az emlékezetnélküliség szigete) és Jana Bodnárová *Takmer neviditeľná*, 2008 (Szinte láthatatlan) című műveiben. Mindkettejük esetében fontos elemként jelennek meg a feljegyzések, a töredékek és az emlékek. A jegyzetelés a saját emlékek rekonstruálására való vágy mellett az emlékek elvesztése elleni harc eszközeként jelenik meg. A szerzők a jelen és a múlt között tátongó „időszakadék” megszüntetésére az irodalmi autobiográfiát használják.

Hasonlóképp értelmezte az írás szerepét egy teljesen más generáció képviselője, Ján Rozner (1922–2006) is, aki a szlovák irodalmi kontextusba csak a 2009–2011 között posztumusz kiadott prózája által került be. A *Sedem dní do pohrebu*, 2009 (Hét nap a temetésig) című regényének megírását feleségének, Zora Jesenskának, az akkori hatalmi rendszer feketelistáján szereplő ismert orosz műfordítónak a halála ihlette. A temetés szervezésének kontextusába ágyazta a kapcsolatuk történetére való visszaemlékezést. A következő, ugyancsak visszaemlékező műveiben – *Noc po fronte*, 2010 (Éjjel a front után) és *Výlet na Devín*, 2011 (Kirándulás Dévénybe) –, Rozner változtatott az elbeszélő hangon. Inkább már saját magára összpontosított, a saját egyedi múltjára, a szubjektív tapasztalataira a történelemmel kapcsolatban. Mindkét regényben koncentráltan, ciklikusan tér vissza a gyerekkorába, ifjúkorába, a korai felnőttkorába, az írás alatt aktuális felnőttkorába, és eközben folyamatosan összeütközésbe kerül a történelem eseményeivel. Így mutatja be a magánélet találkozását a hatalom, az ideológia, a manipuláció és a deformáció világával, tanúságot téve ezáltal saját magáról és a korról is.

Az autobiográfiai elem a fiatalabb középnemzedék esetében is szembe-tűnő. Ezen generáció szerzőinek egyre bővülő életbeli és irodalmi tapasztalata egy nyilvánvalóan többretegű és intellektuálisan rendszerezettebb irodalmi vallomásokat tartalmazó elbeszélést eredményez. Az autobiográfiai elem jelentősége abban ismerhető fel, hogy a szerzők gyakran térnek vissza a gyerekkorukba, fiatakorukba, és gyakran reflektálnak jelenlegi élethelyzetükre is. Ez nagyon jól tetten érhető Veroniky Šikulová *Domček jedným t'ahom*, 2009 (Házikó egy vonallal), *Miesta v sieti*, 2011 (Menettértil), *Diera do svetra*, 2012 (Lyukak a pulóveren) című műveiben.

Ugyanezt az elemet használja fel Jana Beňová is, aki a kapcsolatok autenticitására és a valós, aktuális időben személyesen átélt helyzetekre helyezi a hangsúlyt. *Plán odprevádzania*, 2008 (Az elkísérés terve), *Preč! Preč!*, 2012 (El innen! El innen!) című műveiben a világ töredékeken keresztüli megismerésére épít, melyek összegzése alakítja ki azt a tömör irodalmi világot, mely szerzői vallomásként jeleníti meg saját útkeresését, jelentős hangsúlyt fektetve a férfiak és nők közti kapcsolatokra.

A kor ránehezedő nyomása alatt álló ember

A következő jelentős téma az ideológiához való visszatérés, mely elsősorban az eddigi magyarázatok kétségbevonásából, relativizálásából indul ki.

Az ideológia kérdését a korábban már említett Ján Rozner (1922–2006) is feldolgozta.

Gyakori kiindulópontként szolgál a több szereplő szemszögéből elbeszélte történet vagy egy ugyanazon téma megragadása az időbeli folytonosságban. Az alsó nézőpont szó szerinti elbeszélése is gyakori, mivel nagyon sok szerző az élet irodalmi megjelenítéséhez a szüntelenül változó időben a gyermeki elbeszélőt választja. Ezáltal még jobban elferdül a már így is az ideológiai torzítások által meghamisított korkép. A gyermeki szemszögéből való elbeszélésre a naivitás, a tapasztalatlanság és a gyermeki tisztaság jellemző, melyet Irena Brežná a *Na slepacích krídlach*, 2007 (Csirke szárnyakon) című könyvében, L'ubo Dobrovoda *Ja, malkáč*, 2005 (Én a pici/ Én, picurka) és *Ja, veľkáč*, 2008 (Én a nagy/nyagyobbacska) című regényeiben és Milan Zelinka *Teta Anula*, 2007 (Anula néni) című művében is alkalmazott.

Pavel Vilikovský esetében ez a téma a rossz boncolgatásával párosult (*Vlastný životopis zla*, 2009; A gonosz önéletrajza, Kalligram, 2011). Jana Juráňová az ideológia témájához nemcsak a saját műveiben tér vissza, hanem az Agneša Kalinával folytatott beszélgetéseket összefoglaló kötetében is – *Mojich 7 životov*, 2012 (Az én hét életem) –, *Orodovnice*, 2006 (Könyörgések) című regényében pedig egy család nőtagjainak történeteire összpontosít, és rajtuk keresztül jeleníti meg a kor történetét is (a klerofasiszta szlovák katonai államtól kezdődően). A pszichológiai és társadalmi elemzésekkel párosította a férfiak és nők, a gyerekek és szülők közti kapcsolatokat, illetve a házasságot és az egyház intézményét illető konvenciókkal és sztereotípiákkal kapcsolatos konfliktusokat.

Az ideológia és az emlékezés témáját Dušan Šimko is kihangsúlyozza műveiben. *Gubbio* (2009) című regényében hatszoros betekintést enged a múltba, azzal a céllal, hogy az idő előrehaladtával változó besűgás témáját ábrázolja a különböző társadalmi formációk alatti egyazon emberi szempont változásán keresztül. Ezen kívül érdekli az emigráció, az emigránsok helyzete, a politikailag vagy gazdaságilag külföldre kényszerült emberek tapasztalatai.

Pavol Rankov prózájában is jelen van az érdeklődés a 20. századi modern szlovák történelem drámaiságának bemutatása iránt, az ideológia által megjegyzett kor egyéni nézőpontján keresztül, amit két társadalmi-történelmi regénye is alátámaszt. *A Stalo sa prvého septembra*, 2008 (Szeptember elsején /vagy máskor/, Kalligram, 2011) című regénye az 1938–1968-as időszakot öleli fel, a *Matky*, 2011 (Anyák) pedig az orosz Gulágot megjárt szlovák nő történetét írja le.

Az egyén helyzete

Az egzisztenciális kérdésekkel Vladimír Balla (1967) koncentráltan foglalkozik. Már az első, *Leptokaria* (1996) című könyvében csak egy témát dolgoz fel, mégpedig a közvetlenül érzékelt heideggeri egzisztenciális szorongást és félelmet, mely tele van abszurditással és külső rosszakarattal. Az ehhez társuló motívumok, a hiányos kommunikáció és a magány a hitelesség egyedüli ismérveként jelennek meg. Erre a tematikus keretre épülnek Balla további kötetei is (*Outsideria*, 1997; *Gravidita* /Graviditás/ 2000; *Tichý kút* /Csendes sarok/, 2001; *Unglik*, 2003; *De la Cruz*, 2005; *Cudzí* /Idegen/ 2008; *V mene otca* /Az atya nevében/ 2011; *Oko* /Szem/ 2012). Irodalmi hősei számára az élet abszurd. Lelki traumák, fizikai gyötrelmek és borzalmak színhelye, tele nem teljesült reményekkel, csalódásokkal és magánnyal.

Az egzisztenciális feszültség Balla általi szorongással teli megjelenítésének ellenpontjaként említhető Jana Bodnárová (1950) empatikus és emocionális megközelítése. Az emberi érzelmi élet sokszínűségére összpontosít, a hirtelen elillanó pillanatokot megfogva. Mindenhez érdeklődéssel fordul, ami az emberben rejlő és az őt külsőleg érintő érzelmeket illeti. Kiemeli a költői képek, az árnyalatok jelentőségét, óriási érzelmi töltettel, hihetetlen légiességgel megjelenítve azokat (*Insomnia*, 2005).

Monika Kompaníková egzisztenciálisan súlyozott műveiben a kilátástalanság, a széthulló, nem működő családok hatása a gyermekek személyi-

ségfejlődésére, különös tekintettel a kaotikus kapcsolatokra és az aszociális viselkedésre dominál. Két elbeszéléskötete, a *Miesto pre samotu*, 2003 (Helyek az egyedüléléshez), *Biele miesta*, 2006 (Fehér helyek) és a *Piata loď*, 2010 (Az ötödik hajó) című regénye is az elbeszélői szuverenitás, a vizuális megjelenítés és a részletességre való érzékenység bizonyítéka.

A szülőföld és a világ

A kortárs szlovák irodalom visszatérő jellemzője a szülőföld és a külföld tematizálása. Az 1989 utáni új társadalmi-politikai helyzetben, főleg 2000 után felbukkanó új szerzői generáció által a 19. század után a szlovák kultúrában hagyományos ellentétnek számító nemzeti versus kozmopolita, az enyém–miénk kontra idegen–ellenséges problémájaként felfogott szempont teljesen új dimenziókat öltött, és teljesen új értelmezést kapott. Mivel a régebbi nemzedék írói az előző rendszer korlátozásai miatt nem tudtak külföldre utazni, és idegen országokat megismerni, ezért az ilyen jellegű tapasztalataik csak 1989-ben jelentek meg a műveikben (J. Johanides: *Dívaj sa do modrých očí Londýna* /Nézz London kék szemébe/; D. Dušek: *Zima na ruky*, 2006 /Fázó kezek/; P. Vilikovský: *Pes na ceste*, 2010 /Kutya az úton, 2013/). Ez a vonal még nyilvánvalóbb a fiatal, kilencvenes évek elején debütáló szerzők esetén, mint pl. Peter Bilý vagy Michal Hvorecký, és a kétezres évek elején feltűnő szerzőknél, mint pl. Svetlana Žuchová, Ivana Dobrákovová, Zuzka Kepplová.

A fiatal generáció esetén a külföld mint a főhősök átmeneti lakhelye elsősorban a külső megfigyelésre és a személyes szemponttal való összehasonlításra ad lehetőséget. A nemzeti identitással való konfrontálás már nem kap akkora figyelmet. A világ összezsugorodik, globalizálódik és egészében kerül megfigyelésre. A szülőföld és a világ átfedi egymást, szinte összeolvadnak. Azonban az egyéneken múlik, milyen helyet szán ennek a térnek saját valóságpercepciójában. Ezt a közép-európai szemléletet használta fel például Michal Hvorecký, aki a Dunán közlekedő amerikai turistákkal teli kirándulóhajó fedélzetén játszódó regényében, *Dunaj v Amerike*, 2010 (A Duna Amerikában), Claudio Magris *Duna* című regényére épít, miközben a regionális sztereotípiákat és a közép-európai térség ideológiai és értelmezői kliséit jeleníti meg. Az ilyen sokat utazó, a saját közegéhez nem szorosán kötődő fiatalok a következő „regény tizenegy történetben” alcímet viselő *Naum* (2012) kötetében is megjelennek.

A történetek idegen környezetbe való helyezése csupán a 2000. év után jelentkezik nagyobb mértékben. Ez nagyban összefügg a fiatalok tanulási, munkakeresési vagy feltöltődési céllal történő tömeges külföldre való távozásával (Peter Bily: *Démon svätosti*, 2004 /A szentség démona/; *Don Giovanni*, 2007; Rober Bielík: *Gompa – Kláštorňj denník*, 2011 /Gompa – kolostori napló/).

A külföldi környezet dominál például Svetlana Žuchová műveiben is, aki első műve megjelenésekor orvostanhallgató volt Bécsben, jelenleg pedig Prágában dolgozik. A *Dulce de leche* (2003) című elbeszélés kötetében nem okoz gondot számára szereplőinek identitása: főhősei a világ különböző szegletéből származnak, és bejárták a világot, így a problémáik is bár specifikusnak és egyedinek hatnak, többnyire eléggé univerzálisak ahhoz, hogy meg tudják szólítani az olvasót. Ezt jeleníti meg a Bécsben élő török emigránsok esetén a *Yesim* (2006) című kisregényében, és ugyancsak az idegenség témájával foglalkozik a *Zlodeji a svedkovia*, 2011 (Tolvajok és szemtanúk) című regényében is.

Ivana Dobrakovová már sajátjaként értelmezi az idegen környezetet. Az Olaszországban élő író 2009-ben jelentkezett *Prvá smrt' v rodine* (Első halál a családban) című elbeszéléskötetével, majd pedig 2010-ben jelent meg *Bellevue* című regénye is. Az elbeszéléskötet központi témáját az emberi kapcsolatok képezik (intim kapcsolatok, családi kapcsolatok, apa és lánya közti kapcsolat), illetve a testiség motívumai és az emberi test érzékelése. Írásmódjára a titok- és a feszültség-elemek használata, majd pedig a végső meglepő fordulatok alkalmazása jellemző. A marseille-i rehabilitációs intézményben játszódó *Bellevue*-nek nehéz élethelyzetekkel megküzdő fiatal főhősnőjén keresztül is ezt a témát feszegeti. Az ember lelki széthullását a nihilizmus, a tagadás és a gyűlölet motívumai nyomatékosítják. Pozitívumként értékelhető az élő nyelv és a belső monológok használata.

A fiatalok külföldön szerzett tapasztalatait talán a legjobban a 2011-ben felbukkanó fiatal író, Zuska Kepplová dolgozta fel. A *Buchty švabachom*, 2011 (Bukta gót betűkkel) regényében a szülőföld és a világ elmentettségének fikatív voltát jelenítette meg: „(...) egyikünk sem ment el. Nem az éjszaka közepén csomagoltuk be a bőröndünket, nem úsztuk át a Dunát, nem másztunk át szöges drótokat. Egyszerűen csak azt tettük, amiről mindenki beszélt: Ma utazhattok, színvonalas iskolákba járhattok, embe-
reket ismerhettek meg, és idegen nyelven beszélhettek velük... Be szeretünk volna kapcsolódni a világ körforgásába. Nagy kanállal élni az életet.